VASILE CIOCANU ȘI CONTRIBUȚIILE SALE ISTORICO-LITERARE

Svetlana KOROLEVSKI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Numele istoricului literar Vasile Ciocanu (1942-2003) s-a impus cu pregnanță în mediul științific și cultural din a doua jumătate a secolului trecut și începutul celui în curs. Consacrat cercetării academice, contribuțiile sale se înscriu în efortul comun de valorificare a moștenirii literare și de reintegrare a acesteia în circuitul valoric general românesc. Actualizând aspecte mai puțin cunoscute privind viața literară a Basarabiei sau parcursul biografic și de creație al unor autori basarabeni din sec. al XIX-lea și din prima jumătate a sec. al XX-lea, secvențe privind contactele scriitorilor de peste Prut cu Basarabia, abordările docte, cu date de ordin istorico-cultural scrupulos filtrate, ca și edițiile atent îngrijite (C. Stamati, A. Donici, M. Kogălniceanu, C. Stamati-Ciurea, T. Vârnav), constituie un indiciu al probității științifice și resuscită interesul cercetătorilor, mai cu seamă al celor tineri, pentru epoca preclasică și clasică a literaturii române.*

Cuvinte-cheie: *istorie literară, spațiu cultural basarabean, autori din Basarabia secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea.*

Abstract. *The name of the literary historian Vasile Ciocanu (1942-2003) became established in the scientific and cultural community from the second half of the 20th century and the beginning of 21st. Dedicated to academic research, his contributions are a part of the common effort of capitalization of the literary legacy and the integration in the movement of Romanian general values. Updating aspects less known regarding the literary life of Bessarabia or the biographical and creation path of some Bessarabia authors from the 19th century and the first half of the 20th century, some sequences of the contacts of the writers beyond the Prut River with Bessarabia, erudite approaches with data of historical and cultural value carefully filtered, as well as the editions (C. Stamati, A. Donici, M. Kogălniceanu, C. Stamati-Ciurea, T. Vârnav) they constitute a proof of the scientific probity and awake the researchers' interest, especially among the young ones, for the pre classical and classical period of the Romanian literature.*

Keywords: *literary history, Bessarabia cultural area, authors from Bessarabia from the 19th century and the first half of the 20th century.*

Numele lui Vasile Ciocanu (1942-2003) s-a impus cu pregnanță în mediul științific și cultural din a doua jumătate a secolului trecut și începutul celui în curs.

Cei care l-au cunoscut își amintesc bineînțeles că în ferventa sa activitate (alături de colegii de la Sectorul de literatură clasică al Institutului de Limbă și Literatură al Academiei: Efim Levit, Eugeniu Russev, Haralambie Corbu, Pavel Zavulan, Pavel Balmuș, Vlad Chiriac ș.a.), istoricul literar a îmbinat cu succes cercetarea academică cu popularizarea cunoștințelor, a elaborat materiale didactice și a îngrijit ediții de opere ale scriitorilor clasici. Contribuțiile sale se înscriu în efortul comun de valorificare a moștenirii literare și de reintegrare a acesteia în circuitul valoric general românesc. După cum s-a remarcat, în „munca colectivă de valorificare a patrimoniului nostru spiritual – *fagurii noștri de miere*, – Vasile Ciocanu a venit cu partea sa de contribuție, esențială și inconfundabilă” (Corbu, 2002, p. 168).

Și-a început, de fapt, activitatea de cercetare la Muzeul literaturii române, unde, după absolvirea cu mențiune a Facultății de Litere a Universității din Chișinău, a lucrat câțiva ani (1966-1970), atunci apărându-i și primele articole în presa periodică (despre Donici, Asachi ș.a.). De la 1970, timp de peste trei decenii, îl vom afla la Institutul de profil al Academiei, luându-și doctoratul (1974), cu o temă despre opera și viața lui Constantin Stamati, și dedicându-se studiului literaturii naționale.

Spațiul cultural basarabean este domeniul asupra căruia a stăruit, Vasile Ciocanu adunându-și investigațiile în cărți de autor: *Constantin Stamati. Viața și opera*, 1981; *Creația scriitorilor moldoveni în școală: Cronicarii moldoveni. C. Stamati. C. Negruzzi* (în colaborare), *File de istorie literară. Articole și materiale*, 1989; *Contribuții istorico-literare*, 2001; în prefețe la ediții de opere (Stamati, Donici, Kogălniceanu, Stamati-Ciurea), în capitole, compartimente din lucrări colective (*De la cronografie la literatura modernă*, 1974; *Cercetări de istorie literară*, 1978; *Pagini din istoria literaturii și culturii moldovenești*, 1979; *Literatura moldovenească și folclorul*, 1982; *Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdeu*, 1984; tratatul de *Istorie a literaturii moldovenești*. Volumul I. De la origini până la 1840, 1986; Volumul II. De la 1840 până la 1917, 1988; *Literatura moldovenească și problema istorismului. Studii și materiale*, 1990).

Cunoașterea în profunzime a istoriei literaturii, pregătirea teoretică, atenția pe care o acordă amănuntului documentar și faptelor scrupulos verificate din viața literară și din biografia de creație a scriitorilor abordați i-au permis cercetătorului să contureze cu pertință semnificația operelor analizate. Obiectul studiului este raportat, de fiecare dată, la contextul epocii. Arhivele din Chișinău, Odesa, Kiev, Moscova, Sankt-Peterburg i-au răsplătit, uneori, tenacitatea și răbdarea. Îl aflăm preocupat în permanență de restituiri, de precizări biografice, de evidențieri de surse. Apetența pentru studiul documentar i-a fost recunoscută.

În exegeza consacrată vieții și operei lui Gheorghe Asachi, elaborată de istoricul literar Efim Levit în anii angajării sale la Institutul de Literatură și Folclor

(finalizată în 2000), a cărei primă parte a reușit să o publice, autorul remarcă: „Istoricii literari basarabeni au înscris la activul lor și importante contribuții documentare, în această privință distingându-se zelosul cercetător al arhivelor V. Ciocanu” (Levit, 1999, p. 15), citându-l copios (vezi Ciocanu, V. *Contribuții bibliografice...*. În: *Nistru*, nr. 9, 1970; Idem. *Documente inedite despre scriitorii moldoveni din secolul XIX*. În culegerea: *De la cronografie la literatură modernă*. Chișinău: Știința, 1974; Idem. *Din activitatea literară a lui Gh. Asachi în Basarabia*. În: *Literatură și artă*, 26 ianuarie 1984 ș.a.).

Apreciere la care se adaugă și cele ale colegilor Sava Pânzaru, Haralambie Corbu, Pavel Zavulan, Valeriu Nazar, iar acad. Mihai Cimpoi, va sublinia, mai târziu, generalizând, în aceeași cheie: *Vasile Ciocanu este un istoriograf dublat de un arhivist care pune preț pe faptul documentar, pe amănuntul hagiografic ce vine să contureze un destin, o personalitate. Merge deci de la secundar la esențial, de la umbră (umbra anonimatului) spre lumină. Este preocupat de valorificări de pionierate, de restituiri, de scoateri din uitare, de precizări biografice, de depistări de surse și de evidențierea paralelismelor. El este prin vocație descoperitorul de amănunte documentare relevante* (2001).

Titlurile vorbesc de la sine, renăscând trecute vieți și punctând imagini ale peisajului cultural de altădată: *Două documente noi despre C. Stamati* (1971); *Documente inedite despre scriitorii moldoveni din secolul al XIX-lea* (1974); *Primele înscenări din V. Alecsandri în Basarabia sec. al XIX-lea* (1979); *Satul basarabean în proza Olgăi Nacco* (1979); *Alexandru Hâjdeu și cronicile moldovenești* (1981); *Ioan Doncev: semnificația și destinul manualelor sale* (1991); *Mihail Kogălniceanu și Basarabia* (1993); *O autoare basarabeană de limbă franceză – Elena Donici* (1993); *Familia Russo în Basarabia* (1994); *Însemnări despre Gheorghe Gore și publicistica sa* (1997); *Deschideri culturale în Basarabia din secolul al XIX-lea* (2000); *Eminescu și Constantin Stamati* (2001) ș.a.

A ales să îmbrățișeze anume acest segment, preocupările privind studierea trecutului literar al Basarabiei fiind determinate de valoarea operei acestor autori, dar, mai ales, de necesitatea de demonstra că, în pofida dificultăților, aceștia au contribuit în mare măsură la perpetuarea spiritului românesc în spațiul pruto-nistean, ce a erupt prin scrisul celor care au anunțat epoca renașterii naționale din preajma Unirii de la 1918.

Încercările literare ale autorilor basarabeni de la începutul secolului al XX-lea au fost evidențiate de Onisifor Ghibu, remarcă cercetătorul Vasile Ciocanu, fortificându-și interpretările cu repetate trimiteri la reflecțiile și concluziile marelui om de cultură. „Valoarea acestor scrieri este destul de mare nu numai din punct de vedere istoric și politic, ci și din acela literar și cultural. Nu credem, ca vreo

provincie românească să fi fost în stare a arăta zeci de mînuitori ai condeului, în materiile cele mai diferite într-o epocă atât de scurtă, la începutul renașterii naționale... Și ceea ce este fără precedent în istoria poporului nostru, ei s-au ridicat pînă la măreața concepțiune a mesianismului românesc, politic și cultural” (O. Ghibu. *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Cluj, 1926, pag. CXIII-CXCIV).

Parcursul acestui apostolat cultural s-a aflat continuu în centrul preocupărilor lui Vasile Ciocanu, care, deloc întîmplător, își propunea, drept temă de cercetare pentru anii 2001-2005, *Literatura Basarabiei. 1812-1918*, un studiu de sinteză ce ar fi înglobat, refiltrate, investigațiile anterioare privind etapele literaturii din spațiul basarabean.

Contribuția Basarabiei din sec. al XIX-lea în literatura română este legată, în primul rînd, opina cercetătorul V. Ciocanu, de numele acelor scriitori (Alec Russo, Alecu Donici, B.P. Hasdeu) care, la momentul oportun, au părăsit baștina, stabilindu-se în Moldova de peste Prut și integrându-se în mișcarea literară general românească. Totodată, nu se cade a neglija nici eforturile acelor autori care au rămas în Basarabia, unii dintre ei fiind nevoiți să-și redacteze textele în rusește. Scriitorii rămași în Basarabia au activat într-un mediu cultural specific, de frontieră. Doar un exemplu: Constantin Stamati-Ciurea. De formație enciclopedică, cu studii la Paris, stăpînind mai multe limbi, acesta, rămînând în Basarabia și redactându-și scrierile inițial în rusește, n-a putut ieși din cadrul provinciei literare, deși nu i-a lipsit talentul. Iar atunci cînd s-a ivit posibilitatea, spre sfîrșitul vieții, să-și publice operele în română la Cernăuți, unde au și apărut în mai multe volume, acestea nu au reușit să se integreze procesului literar românesc. Dacă Stamati Ciurea și-ar fi redactat în română unele dintre scrierile sale mai importante, ca *O vînaătoare în Basarabia*, *Două primadone*, *Omul enigmatic*, în anii cincizeci, cînd aceste proze apăreau în variante rusești, el s-ar fi plasat, neîndoios, printre autorii noștri de prestigiu de la mijlocul sec. al XIX-lea, conchidea, judicios, cercetătorul (Vezi și: Ciocanu. V. Pânzaru S. «Пишу на четырех языках...». Prefață la: Стaмaти-Чуря К. *Загадочный человек*. Прoза и драматургия. Chișinău, 1991, p. 3-16).

Actualizînd aspecte mai puțin cunoscute privind viața literară a Basarabiei sau parcursul biografic și de creație al unor autori basarabeni din sec. al XIX-lea și din prima jumătate a sec. al XX-lea, secvențe privind contactele scriitorilor de peste Prut cu Basarabia, abordările docte, cu date de ordin istorico-cultural scrupulos filtrate, ca și edițiile atent îngrijite (C. Stamati, A. Donici, M. Kogălniceanu, C. Stamati-Ciurea, T. Vîrnăv), constituie un indiciu al probității științifice și îndeamnă la reanimarea interesului pentru epoca preclasică și clasică a literaturii române.

Într-un articol publicat în revista institutului, folcloristul Ion Buruiană vine cu detalii revelatoare despre preocupările folcloristice ale cercetătorului Vasile Ciocanu, calitate manifestată încă în anii de școală, când a arătat interes pentru culegerea/ înregistrarea datelor din acest domeniu, în corespundere cu rigorile recomandate de cercetătorii de la Academie (a avut și un schimb de scrisori cu cercetătorii Sectorului de Folclor, în particular cu Ion Gherman). Era prin 1958-1959, când Vasile Ciocanu, elev al școlii din Tabani, culegea materiale folclorice din satul natal și din cel vecin, Colicăuți, un total de 103 texte, pe care le găsim în Arhiva de folclor a AȘM, fondul 19, manuscrisele 106 și 115 (Buruiană, 2012, p. 166). *Folclorul literar* i-a rămas aproape, dovadă studiile pe care V. Ciocanu le elaborează mai târziu, și în ale căror titluri se regăsește acest cuvânt-cheie: *Alexandru Hâjdeu și creația populară; Constantin Stamati și folclorul; Boleslav Hâjdeu și folclorul* ș.a.

Efervescenta anilor redeșteptării naționale (1991-1992) în spațiul pruto-nistrean a atins și Academia de la Chișinău, care încearcă să se remodeleze, urmând structura academică românească. Domeniul umanioarelor a căutat să-și dezvolte mai multe institute. Institutul de Limbă și Literatură, înființat în 1958, trece prin câteva reorganizări. În 1991, sunt înființate Institutul de Lingvistică și Institutul de Istorie și Teorie Literară (numit astfel după modelul celui bucureștean).

Institutul de Istorie și Teorie Literară (cu Anatol Gavrilov în frunte, și Vasile Ciocanu, director adjunct; apoi și director, din 1993 și până în septembrie 2003), organizat apoi în Institutul de Literatură și Folclor (1999), însemna un colectiv nu foarte mare, adunând cercetători „cu stagiu”, dar și tineri, care și-au propus să continue cercetările pe câteva direcții principale (reîntregirea și valorificarea moștenirii literare; legitățile și tendințele procesului literar contemporan; principiile teoretice ale istoriei și criticii literare; relațiile literaturii române cu literaturile europene, moștenirea etno-folclorică și rolul ei la renașterea și dezvoltarea culturii naționale), orientându-se, în special, spre reintegrarea în contextul general românesc, o atenție sporită acordându-se editării moștenirii literare și valorizării creației scriitorilor basarabeni din perioada interbelică și cea contemporană.

Un aspect important al activității Institutului avea să-l constituie, în anii imediat următori, colaborarea cu unitățile de profil din România, printre temele comune de cercetare înscriindu-se lucrări de proporții ca *Dicționarul general al literaturii române* sau *Tezaurul etnofolcloric al românilor. Moldova* ș.a.

La începutul anilor '90 un grup de cercetători de la Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu” (între care Mircea Anghelescu, Ion Chițimia, Cătălina Velculescu, Andrei Nestorescu, Marin Bucur, Mihai Moraru, Mircea Frânculescu) sunt invitați colegilor de la Chișinău. Un prim acord de colaborare între

două institute-gemene, semnat de domnii directori, chișinăuianul Anatol Gavrilov și bucureșteanul Mircea Anghelescu, este urmat, în timp, de vizite reciproce de documentare și de realizări comune.

O primă realizare comună a constituit-o lansarea, în martie 1996, la Chișinău, a volumului colectiv *Un veac de aur în Moldova. 1643-1743. Contribuții la studiul culturii și literaturii române vechi*,. apărut la editura Știința, Chișinău & Fundația Culturală Română, București, volum coordonat de academicianul Virgil Cândea și de istoricul literar Pavel Balmuș și care reunea, între copertile sale, mai multe studii și articole inedite, semnate de cercetători de la București, Iași, Cluj, Chișinău.

Eforturi susținute se depun la reîntregirea și valorificarea moștenirii literare.

Anume în acești ani Vasile Ciocanu îngrijește volumul *Constantin Stamati. Scrieri* (preocupare anticipată de studiul monografic *Constantin Stamati. Viața și opera*, apărut în 1981, având la bază teza de doctorat, și de câteva ediții anterioare ale operei celui care se autointitula *autor popular* C. Stamati – din 1975, 1978, 1986), însoțindu-l de un substanțial studiu introductiv și publicându-l în prestigioasa colecție *Moștenire* (Știința, 1993), și alte câteva ediții apărute la editura *Litera*, în colecția *Biblioteca școlarului: Constantin Stamati. Imnul lăutei românești* (1997); *Alecu Donici. Scrieri* (1997); *Mihai Kogălniceanu. Scrieri literare, istorice și sociale* (1997); *Constantin Stamati Ciurea. Răsunete din Basarabia* (1998).

Munca administrativă, se știe, este foarte cronofagă. O simte bine cel care o acceptă. Iar Vasile Ciocanu și-a asumat această responsabilitate, onorându-și *con brio* obligațiile de organizator al activității de cercetare, implicit a celei de pregătire a cadrelor de înaltă calificare. În calitate de director a cultivat un spirit de colegialitate, încurajând cercetarea și optând pentru aprofundarea relațiilor de colaborare cu institutele de profil ale Academiei Române.

Volumul colectiv *Lumini modelatoare. Legături literar-spirituale între Moldova și Ardeal*, coordonat de Mihai Cimpoi, apare în 2002, la aceeași editură bucureșteană a Fundației culturale române.

Punctul de vârf al acestor colaborări între institutele de la Chișinău și București l-a constituit elaborarea lucrării de proporții *Dicționarul general al literaturii române* (coordonator general acad. Eugen Simion). Alături de Mihai Cimpoi, Vasile Ciocanu a asigurat migăloasa muncă de redactare a textelor privind scriitorii și procesul literar din Basarabia și Bucovina, fiind și unul dintre autorii acestui *Dicționar*, care acum, iată, este la a II-a ediție. O realizare incontestabilă și importantă, despre care Ioana Revnic (pe urmele lui Ion Simuț, pe care îl știm atent, aproape de lumea literelor basarabene), remarcă: „Înregistrarea minuțioasă, în DGLR, a numelor de scriitori basarabeni – cunoscuți și necunoscuți publicului

cititor, relevă, totuși, un fapt impunător – într-o epocă de rusificare agresivă, în Republica Moldova a existat o conștiință culturală românească, s-a scris literatură română, chiar dacă, decenii la rând, aceasta a fost silită să poarte «cămașa de forță» a unui alfabet străin – alfabetul chirilic” (Revnice, 2015).

O bucurie a fost pentru neobositul cercetător să-și vadă tipărit la București volumul *Contribuții istorico-literare* (Editura Fundației culturale române, 2001), care înglobează chintesența preocupărilor sale: aspecte puțin cunoscute din viața și preocupările literare ale unor autori basarabeni din sec. al XIX-lea și din prima jumătate a sec. al XX-lea, secvențe privind contactele scriitorilor de peste Prut cu Basarabia. O „carte de sinteză” a unei munci științifice îndelungate și rezultative cu precumpănire în domeniul istoriografiei literare basarabene (Pânzaru, 2002, p. 132), așa o vedea, salutându-i apariția, cercetătorul Sava Pânzaru, coleg de institut și de cercetare, cu care a și scos, de altfel, o antologie *Из литературного наследия бессарабских писателей XIX века* (1986, Chișinău: Știința, 222 de pagini; Ediția a II-a, revăzută și completată, Chișinău, 1990, 278 de pagini), ce include pagini din creația lui Alexandru și Boleslav Hâjdeu, Vasile Pobăvaneț, Nicolai Gherbanovski, B.P.-Hasdeu, Constantin Stamati-Ciurea, Olga Nacco, lărgind, prin această ediție, spectrul de acces al cititorului, inclusiv cel de limbă rusă, la literatura elaborată în acest spațiu cultural.

Un dat nativ și o disciplină interioară l-au făcut să muncească și atunci când orice efort îi era contraindicat.

Materialele Simpozionului de la Iași, cu tema: *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*, din 23-24 mai 2003, includ și textul comunicării lui Vasile Ciocanu: *Etape ale literaturii din Basarabia (sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea)*, în care autorul reia considerațiile sale despre literatura din spațiul basarabean de până la 1918, distingând câteva etape. Contribuția Basarabiei în literatura română din secolul al XIX-lea este legată, în primul rând, de numele acelor scriitori care, stabilindu-se în țară, și-au continuat activitatea integrându-se în mișcarea literară general românească. Nu se cade a neglija însă eforturile acelor autori care au rămas în Basarabia, unii dintre ei, români de origine, fiind nevoiți să-și redacteze scrierile în rusește. În pofida anumitor dificultăți, aceștia au contribuit la perpetuarea spiritului românesc în spațiul pruto-nistean (Ciocanu, 2003).

2003 a fost un an de grele încercări pentru omul Vasile Ciocanu.

După multe luni petrecute în spital, a revenit la institut. Ultima zi, era în septembrie 2003, a lucrat la biroul său, a și discutat la telefon cu nepotul, pe atunci elev de clasă primară, care îl ruga, îmi amintesc, să-i dea niște cuvinte-sinonime la

calificativul *savant*. Pereții cabinetului cred că mai păstrează ecoul acelor frânturi de frază: Savant?! Putem zice *Om de știință* sau *cercetător*.

Cercetătorul Vasile Ciocanu avea în lucru mai multe proiecte, unele dintre care aproape finalizate.

Personalitatea și opera Cantemireștilor în preocupările scriitorilor români din perioada patruzecioptistă era tema anunțată pentru Simpozionul *Dimitrie Cantemir. Dimensiuni ale universalității* ce va fi organizat de Institutul de Literatură și Folclor al Academiei de Științe a Moldovei în octombrie 2003, la a cărui pregătire s-a implicat, dar la care nu a mai apucat să participe. „Ceea ce am urmărit să subliniem este faptul că scriitorii din perioada respectivă, atât cei din principate, cât și cei din Basarabia, au cunoscut, în măsura în care le-au permis împrejurările, operele Cantemireștilor, apărute (în românește) la Iași sau editate în limbi străine, au utilizat informații și s-au inspirat din ele în propriile lucrări, apreciind aportul substanțial în domeniul istoriei și literaturii al acestor personalități”, desprindem din textul comunicării, pe care, prevenitor și ordonat, ca de fiecare dată, a căutat să o redacteze din timp, făcând astfel posibilă includerea în volumul care a apărut mai târziu (Ciocanu, 2008, p. 264).

Cartea *Istoria vieții mele*, de Teodor Vârnav, pregătită pentru tipar cu aceeași minuțiozitate dintotdeauna, va fi editată post-mortem, în 2007, Sectorul de literatură română premodernă și modernă asumându-și acest efort (coordonarea științifică și îngrijirea textului fiind asigurate de istoricul literar Pavel Balmuș). Ideea unei ediții a germinat ceva timp, Vasile Ciocanu arătându-se interesat de personalitatea și scriitura acestui basarabean încă în studiul său *Literatura din Basarabia în anii 1840-1860 (Unele aspecte)*, inclus în volumul colectiv *Pagini din istoria literaturii și culturii moldovenești. Studii și materiale*, apărut în 1979 (vezi și: *Teodor Vârnav și Istoria vieții...* În: *Literatură și artă*, 1981, 30 aprilie).

Cu privire la Teodor Vârnav, *figură pitorească* în viața literară a Basarabiei, Ștefan Ciobanu ne spune: „Este unul din cei mai vechi scriitori ai Basarabiei, care merită să ocupe un loc în istoria literaturii române nu numai prin faptul că e basarabean și a scris când Basarabia era subjugată, dar prin însăși valoarea operei lui. ...Autobiografia lui este o lucrare unică în felul ei în întreaga literatură românească...” (Ciobanu, 1923, p. 196-199).

O carte apreciată de Artur Gorovei, primul editor, Gheoghe Bezviconi, Petre Haneș, Șerban Cioculescu, care, în discursul rostit în ședința solemnă a Academiei Române, din februarie 1975, remarcă: „...Îmi fac autocritica de a nu fi stăruit să se rezerve (în *Istoria literaturii române moderne*, din 1944) un loc și pentru uitatul Teodor Vârnav, într-adevăr, cel dintâi, în dată, dintre memorialiștii noștri, și unul dintre cei mai talentați, pe care nici o istorie a literaturii noastre, până astăzi, nu l-a menționat...” (Cioculescu, 1975, p. 4). O va face Mihai Cimpoi, în a sa *Istorie*

deschisă a literaturii române din Basarabia, rezumând: „acest minuscul volum ne vrăjește ca o mărturie făcută în deplină intimitate la gura sobei, focul cu vârtoarea lui miraculoasă fiind amintirea-ecran a unui destin asumat și consumat” (Cimpoi, 1996, p. 37).

Teodor Vârnav, de la a cărei naștere s-au împlinit, iată! 220 de ani („a văzut lumina zilei la 01 martie 1801, în satul Florești din ținutul Tecuci, în familia lui Costachi Vârnav și a Mărioarei, după tată Chiruș, din Basarabia”), și-a scris istoria vieții la moșia sa din Pociumbeni, Bălți, în 1845; a mai compus și satire, și poezii lirice, care, neîditate, s-au pierdut în vârtoarea anilor, până la noi ajungând doar câteva.

Rămasă și ea în manuscris, povestea vieții sale vede lumina tiparului grație folcloristului și scriitorului Artur Gorovei, care o tipărește în 1892-1893, în *Gazeta săteanului* din Râmnicul Sărat, iar în ediție aparte, în 1908, la București, în colecția *Minerva*.

O altă ediție apare tot la București, fără indicarea anului, urmată de încă una, la Chișinău, la editura *Cuvânt moldovenesc*, în 1944.

În anii postbelici, la Chișinău, Gheorghe Bogaci împreună cu Bogdan Istru și Ramil Portnoi includ câteva capitole într-un manual-crestomație pentru clasa a IX-a, care, începând cu anul 1951, a cunoscut mai multe ediții.

Desprind aceste date din *Notă asupra ediției*, riguros întocmită, din care aflăm că „ediția de față preia textul imprimat la 1908, înlăturându-se tacit greșelile de corectură și efectuând alte modificări în sensul adaptării lui la normele ortografice în vigoare... Rusismele și grecismele din text, inclusiv cuvintele create după modele din limba greacă și rusă ori adaptate acestor modele, au fost explicate în note subpaginale” (Vârnav, 2007, p. 13).

Răsfoiesc *Istoria vieții*... lui T. Vârnav, „important izvor pentru cunoașterea epocii” (Bogaci, 1984, p. 82) și, involuntar, îmi revin în minte frânturi din textele unei tinere scriitoare, cu mare priză la publicul cititor: Tatiana Țăbuleac și a ei *Grădină de sticlă*. Îmi amintesc și că acum un an sau poate ceva mai mult, Antonina Sârbu (1956-2021, binecunoscută jurnalistă și autoarea mai multor cărți, ne-a părăsit subit în primăvara acestui an, pe 04 aprilie) mă întreba, ce cred despre avalanșa de rusisme din textele Tatiane Țăbuleac!?

O realitate, așezată în pagină, la 1845, de un condeier, care n-a nutrit intenții scriitoricești, dar care ne-a dat, în același timp, o tulburătoare poveste de viață: „istoria vieții, creșterii, învățaturii și a unora din cele mai însemnate *priclucenii* ce s-au întâmplat cu mine de la nașterea mea și până acum” (Vârnav, 2007, p. 69), fixând „cu exactitate, prin date, nume de persoane și localități – narațiunea în timp și în spațiu” (Zavulan, 1985, p. 27). „Prima carte de amintiri din literatura noastră” (Faifer, 1973, p. 133), această lucrare, pe lângă că ne oferă tipare de comportament,

este și o mărturie asupra limbii române din acel timp, or, *limba este laptele unei națiuni*, zice un mare scriitor contemporan.

La distanță de peste 150 de ani, realitatea altui secol, radiografiată, trecută prin filtru creativ, reconstituie trecutul imediat într-o formulă narativă absolut revelatoare.

Motivată sau nu, această alăturare (recunosc, absolut spontană!) ne rezervă, cu siguranță, plăcerea lecturii. Savuroase, dar și durute/ adânc trăite, și o poveste de viață, și cealaltă, dovadă, și într-un caz, și în celălalt, a unui talent nativ și a stăpânirii expresiei, aceste scrieri incită, copleșesc prin ingenuitate și rămân un izvor de certă și instructivă delectare.

Gândind reeditarea povestirii memorialistice a lui Teodor Vârnav, Vasile Ciocanu îi reconfirmă calitatea de „autor original, care își are locul său în literatura română” (Ciocanu, 2007, p. 11), invitându-ne la o nouă lectură. Să parcurgem un mic fragment din *Istoria vieții mele* întru susținerea acestei aserțiuni:

„Buchiile moldovenesti pe amândoi frații ne dedese ca să le învățăm de la preotul satului, anume Constantin, carele câteodată, pe lângă trasul de urechi, ne hrănea și cu colaci de la biserică, unde noi mai totdeauna, măcar că eram copii, împlineam îndatorirea pălmarului, aducând de la casa noastră (care era aproape de biserică) apă, foc, lumânări, iar de la mătușa Safta colaci și colivă. Însă din niște copaci mari ce se afla atunci în ograda bisericii, adică peri și meri, și care în toată vara rodeau cu îndestulare, noi ne temeam a mânca, pentru că popa băgase în capul nostru o idee, că adică perele și merele acele sunt spurcate, din untura morților pe ale căroră mormânturi erau crescute rădăcinile copacilor, și de aceea noi de roadele copacilor acelora nu ne atingeam, dar pentru că biserica era foarte veche, făcută de lemn încă de străbunul nostru stolnicul Toader Vârnav, acoperită cu stuh și pe la câteva locuri la acoperământ spartă, apoi noi, dimpreună cu alți băieți, ne băgam pe bortele acele înăuntru și mâncam toți colacii ce îi lăsa popa neluați din biserică. Și după aceea scoteam stuhul din acoperământ și mâncam dintr-însul mierea de albine sau uneori ne duceam pe la livezi (cari erau foarte multe pe atunci la Florești) de mâncam poame. Așa fel a fost cea dintâi creștere a noastră la casa părintească, în satul Florești din ținutul Tecuciului” (Vârnav, 2007, p. 17).

Ediția include și două texte poetice: satira *Unui megieș speculant* și poezia *Românilor*.

Prin tot ce a scris, prin tot ce a publicat, Vasile Ciocanu rămâne o prezență vie în lumea științifică și literară românească. Dar această prezență poate fi și trebuie susținută prin noi reeditări, eventual a unei biobibliografii, complete, pe care încă nu ne-am arătat vrednici a o fi alcătuit. Sectorului de literatură română premodernă și modernă al Institutului de Filologie îi revine și această datorie.

Ediții mai vechi, dar și unele studii, semnate de cercetători de vocație, se cuvin readuse în actualitate.

Referințe bibliografice:

1. BURUIANĂ, Ion. Istoricul literar Vasile Ciocanu și creația populară orală. În: *Philologia*, 2012, p. 166-169.
2. CIMPOI, Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Chișinău, 1996.
3. CIOBANU, Ștefan. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău, 1923.
4. CIOCANU, Vasile. Etape ale literaturii din Basarabia (sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea). În: *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*. Volum îngrijit de Ofelia Ichim și Florin Teodor Olariu. Iași: Trinitas, 2003, p. 328-333.
5. CIOCANU, Vasile. Personalitatea și opera Cantemireștilor în preocupările scriitorilor români din perioada patruzecioptistă. În volumul *Dimitrie Cantemir. Dimensiuni ale universalității*. Studii. Sinteze. Eseuri. Cuvânt-înainte: acad. Mihai Cimpoi. Coordonare științifică: Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski. Chișinău, 2008.
6. CIOCULESCU, Șerban. *Viața și opera lui Teodor Vârnav*. Discurs rostit la 03 februarie 1975 în ședința solemnă a Academiei Române. București, 1975.
7. CORBU, Haralambie. Vasile Ciocanu la 60 de ani. În *Revistă de lingvistică și știință literară*, 2002, nr. 1-2, p. 163-168.
8. FAIFER, Laurențiu. Primele amintiri în literatura română (Teodor Vârnav. Istoria vieții mele, 1845). În: *Anuar de lingvistică și istorie literară*. Tomul XXIV, Iași, 1973.
9. LEVIT, Efim. *Gheorghe Asachi. Romanul vieții sale*. Vaslui, 1999.
10. NAZAR, Valeriu. Vasile Ciocanu. În: *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia*. Ediția a II-a, revăzută și completată, Chișinău, 2010, p. 145-146.
11. PÂNZARU, Sava. Vasile Ciocanu. Contribuții istorico-literare. – Editura Fundației culturale române, București, 2001, 280 p. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 2002, nr. 3-4, p. 132-133.
12. REVNIC, Ioana. *Descoperire incitantă. Concluzii descurajatoare*. 28 februarie, 2015. [online]. Disponibil: <http://hypocrisia.adepop.ro/content/descoperire-incitant%C4%83-concluzii-descurajatoare> [citat 15.11.2021].
13. ȘPAC, Ion. *Bibliografie selectivă a istoricului literar Vasile Ciocanu*. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 2002, nr. 1-2, p.168-171.
14. VÂRNAV, Teodor. *Istoria vieții mele* (Autobiografie). Ediție, prefață, notă asupra ediției și glosar: Vasile Ciocanu. Coordonare științifică și îngrijire a textelor: Pavel Balmuș. Chișinău, 2007.
15. ZAVULAN, Pavel. [Recenzie la cartea: Vasile Ciocanu. *Constantin Stamati. Viața și opera*. Chișinău: Știința, 1981, 158 p.]. În: *Limba și literatura moldovenească*, 1982, nr. 3, p. 67-69.
16. ZAVULAN, Pavel. Istorismlul scrierii autobiografice a lui T. Vârnav. În: *Limba și literatura moldovenească*, 1985, nr. 1.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română «B. P.-Hasdeu» al MEC.